

Výběr a uspořádání učiva biologie na střední škole

- velký nárůst biologických poznatků
- časově omezená školní docházka
- „pevně“ stanovené hodinové dotace

redukce poznatků

kritéria výběru a uspořádání učiva

Altmann 1974, Čížková 2002

Výběr a uspořádání učiva podle

- ročních období a biotopů**
- systému organismů**
- hledisek obecné biologie**
- analýzy životních funkcí**
- aplikace biologických poznatků**

Roční období a biotopy

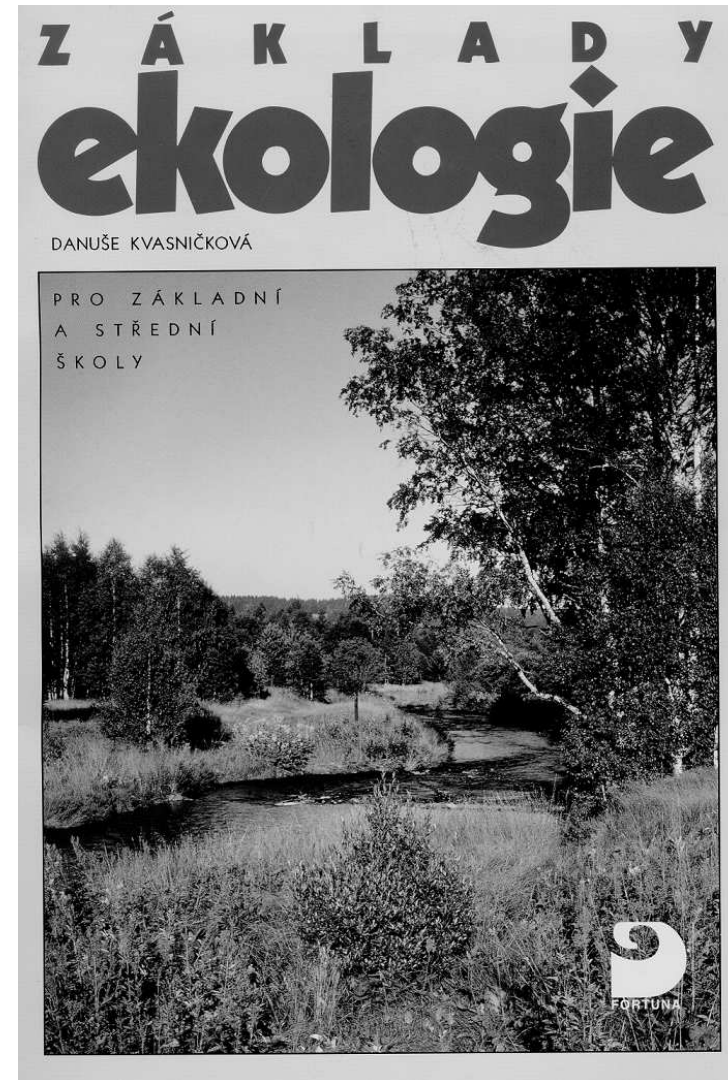
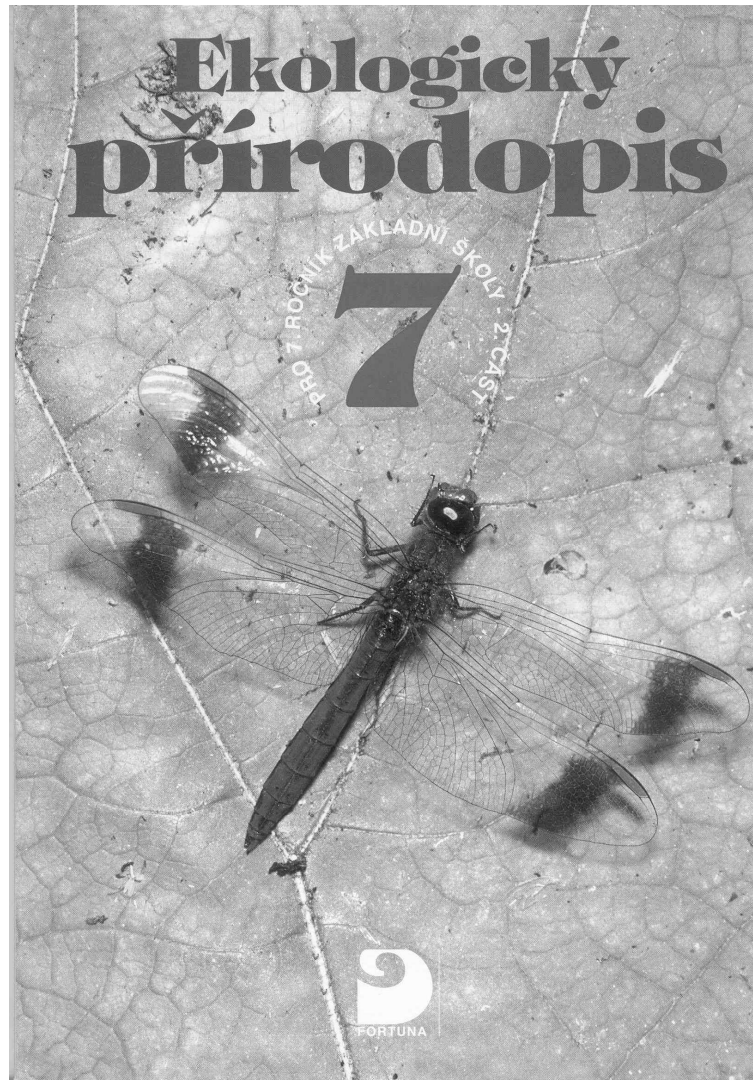
Základem výuky je popis životních procesů v biotopech a bezprostřední kontakt s organismy.

Výhody:

- žáci poznávají organismy ve stejných „logických“ skupinách, v jakých se s nimi setkávají v přírodě**
- respektování sezónního principu**
- snazší uplatnění metod pozorování a pokus.**

Tomuto kritériu výběru látky odpovídá řada učebnic Ekologického přírodopisu pro ZŠ a nižší ročníky gymnázií zpracovaných kolektivem autorů pod vedením D. Kvasničkové a vydávaných nakladatelstvím Fortuna.

Příklady současných učebnic biologie pro nižší ročníky víceletých gymnázií zpracovaných podle osnov pro Ekologický přírodopis

Ukázka z učebnice přírodopisu vycházející z osnov pro Ekologický přírodopis

(10)

Lesní společenstva

O lese jsme se učili již v přírodovědě. Nejdříve si připomeneme, co jsme si zapamatovali:

- Co je to les?
- Jaké lesy rostou v naší republice?
- Jak se lesy mění v průběhu roku?
- Jaký význam mají lesy v krajině?

V lesích žije mnoho rozličných organismů ve vzájemných vztazích. Lesy jsou složitá **přírodní společenstva**.

● Které rostliny, živočichy a houby žijí v lesích již znáš? Vyjmenuj alespoň deset různých organismů.

● Zopakuj si z přírodovědy:

Jak se vyživují zelené rostliny?

Čím se živí živočichové?

Z čeho získávají výživu houby?

Co potřebují organismy z okolního prostředí?

Uveď příklady!

Všechny organismy potřebují ke svému životu i činitele **neživé přírody**: světlo, teplo, vzduch, vodu, různé látky z půdy.

● Zopakuj si:

Co je zdrojem světla a tepla pro organismy v přírodě?

Ze kterých látek se skládá ovzduší?

Co je vítr?

K čemu potřebují organismy kyslík a k čemu oxid uhličitý ze vzduchu?

Které vlastnosti vody důležité pro život jste již poznali?

Co jsou to nerosty a co jsou to horniny? Uveď příklady.

Z čeho vzniká půda? Co obsahuje?

Přírodní společenstvo různých organismů tvoří dohromady s neživým prostředím, ve kterém žije, **přírodní soustavu** čili **ekosystém**. Les je velmi složitý ekosystém.

● Uveď příklady organismů a neživých podmínek, které tvoří les.

V lesích žijí tisíce různých druhů organismů. Abychom lépe poznali jejich společné i rozdílné vlastnosti a jejich vzájemné souvislosti, **roztřídíme** si je do základních skupin.

● Jak jsme v přírodovědě třídili organismy, abychom se lépe vyznali v rozmanitostech přírody?

ROSTLINY A HOUBY NAŠICH LESŮ

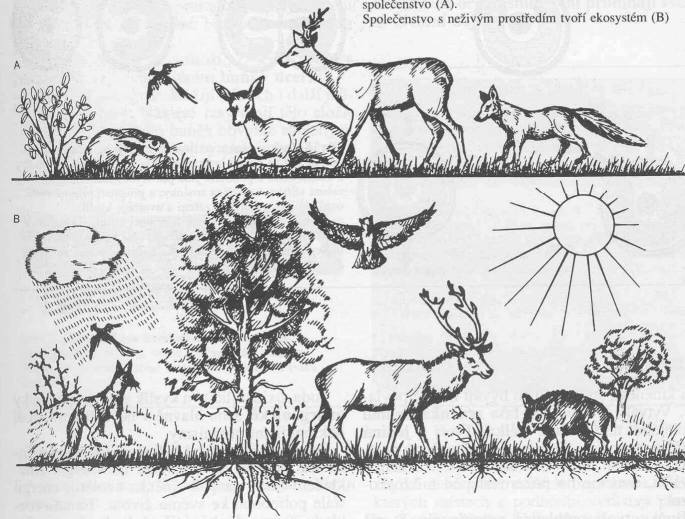
● Roztříd' organismy, které vidíš na obrázku!

Mezi zelenými rostlinami a houbami v lese jsou rozdíly ve stavbě těla, ve způsobu života i v nárocích na prostředí.

(11)

Obr. 5 Rozdíl mezi společenstvem a ekosystémem.

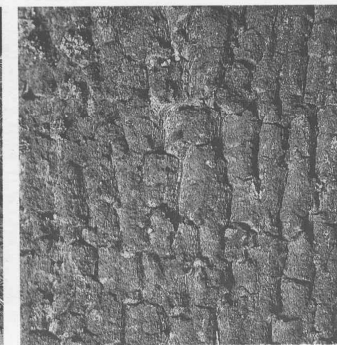
Organismy žijící společně v určitém prostředí tvoří společenstvo (A). Společenstvo s neživým prostředím tvoří ekosystém (B).

Obr. 6 Muchomůrka červená v prostředí

Obr. 7 Rasy na kůře stromu

**Kvasničková D. a kol.: Ekologický přírodopis pro 6. ročník
Základní školy. – Fortuna, Praha.**

System organismů

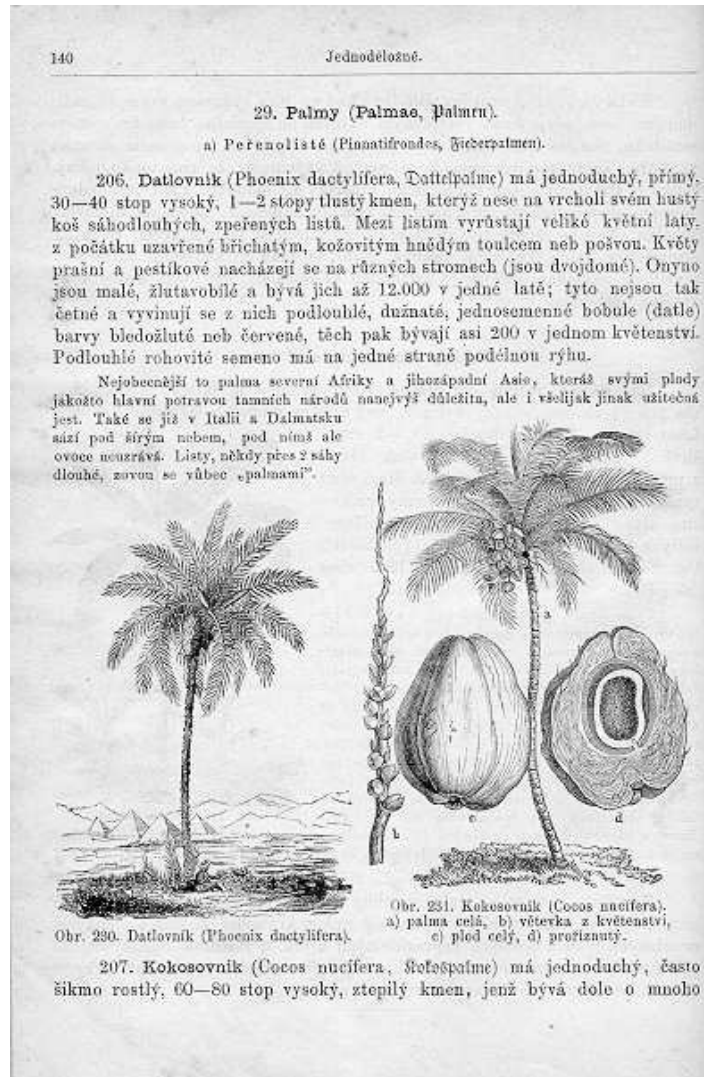
Základem výuky je upravený (didaktizovaný) vědecký systém, v němž jsou z jednotlivých taxonomických kategorií vybírány vhodné typy. Ve všech současných středoškolských učebnicích biologie čtyřletých a vyšších ročníků víceletých gymnázií je učivo vybíráno a osnováno tímto způsobem.

- ZŠ - na základě studia konkrétních druhů se vyvozují charakteristiky vyšších taxonomických kategorií**
- SŠ - studenti se seznámí s obecnou charakteristikou vyšší systematické jednotky a pak jsou seznámeni s nejdůležitějšími zástupci**

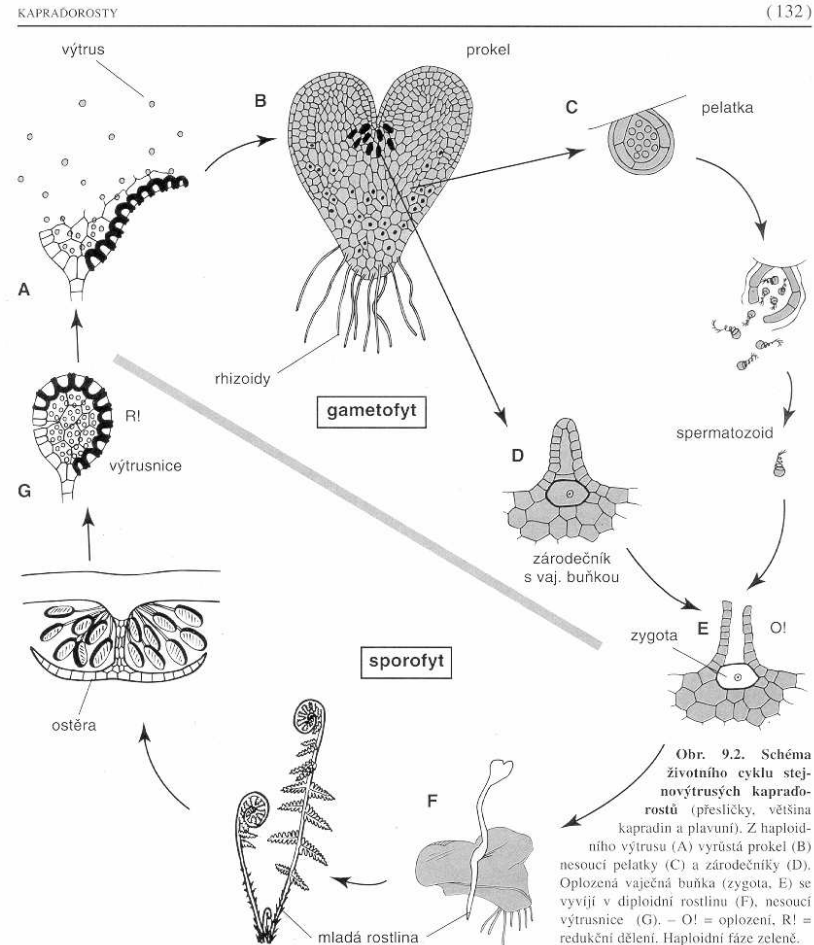
Výhodou jsou ucelené poznatky o dané biologické disciplíně.

Nevýhodou je vznik formálních vědomostí (obrana: obohacení učiva o zajímavé poznatky z ekologie, etologie, biogeografie, fylogeneze atp.).

Ukázky ze středoškolských učebnic botaniky, vycházejících ze zjednodušeného systému rostlin

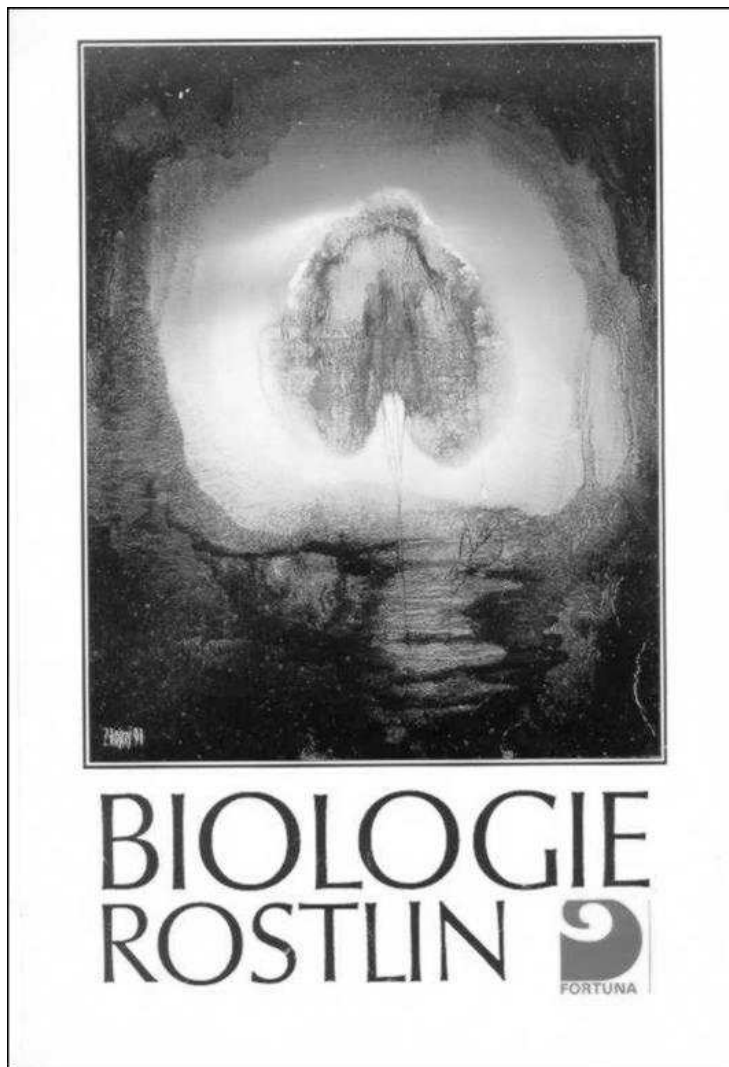

Dra A. Pokorného Názorný přírodopis rostlinstva. – Praha, 1870.

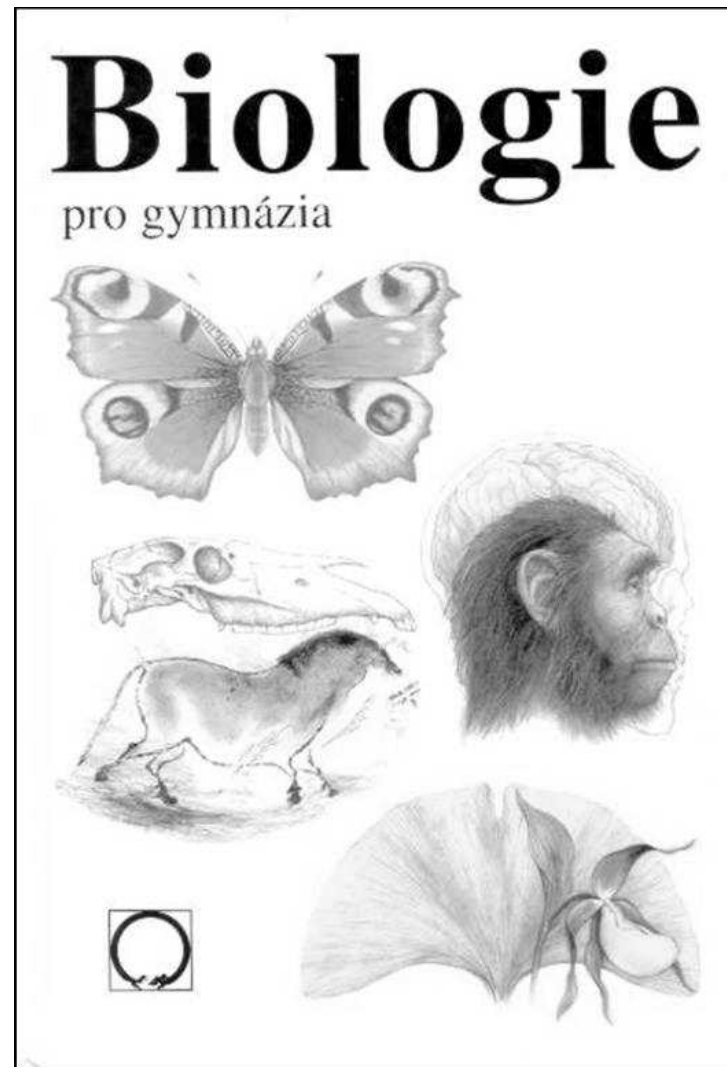

Kubát a kol.: Botanika. – Scientia, Praha, 1998.

Příklady současných systematických učebnic pro střední školy

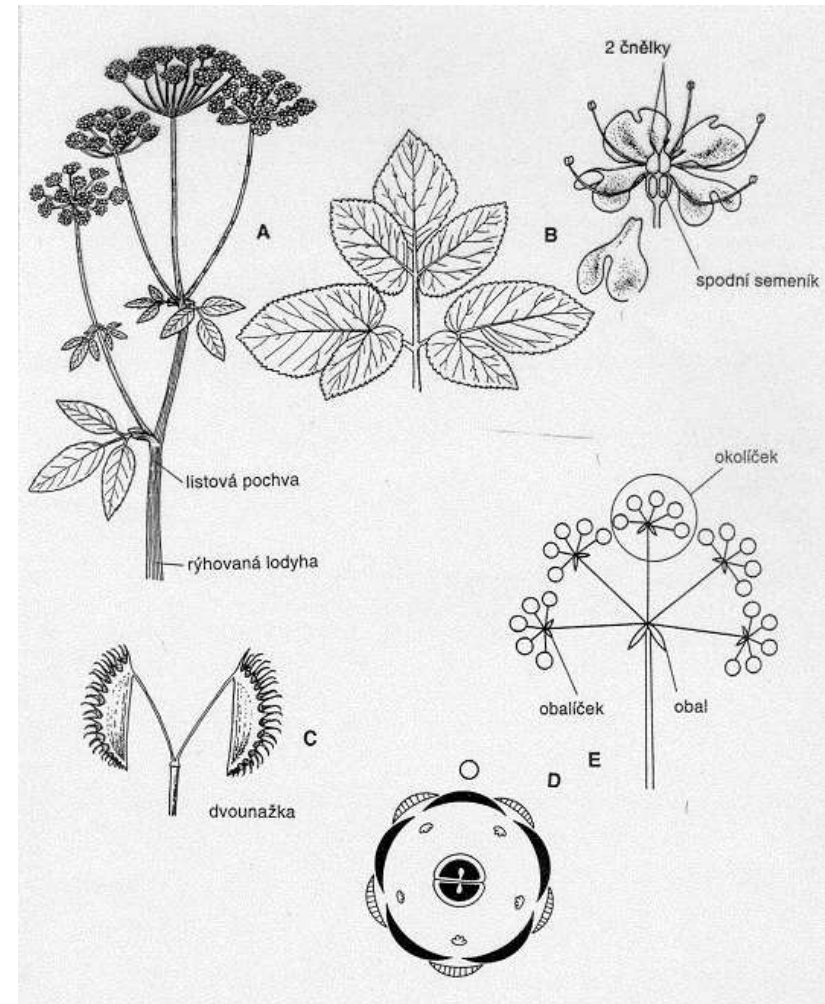
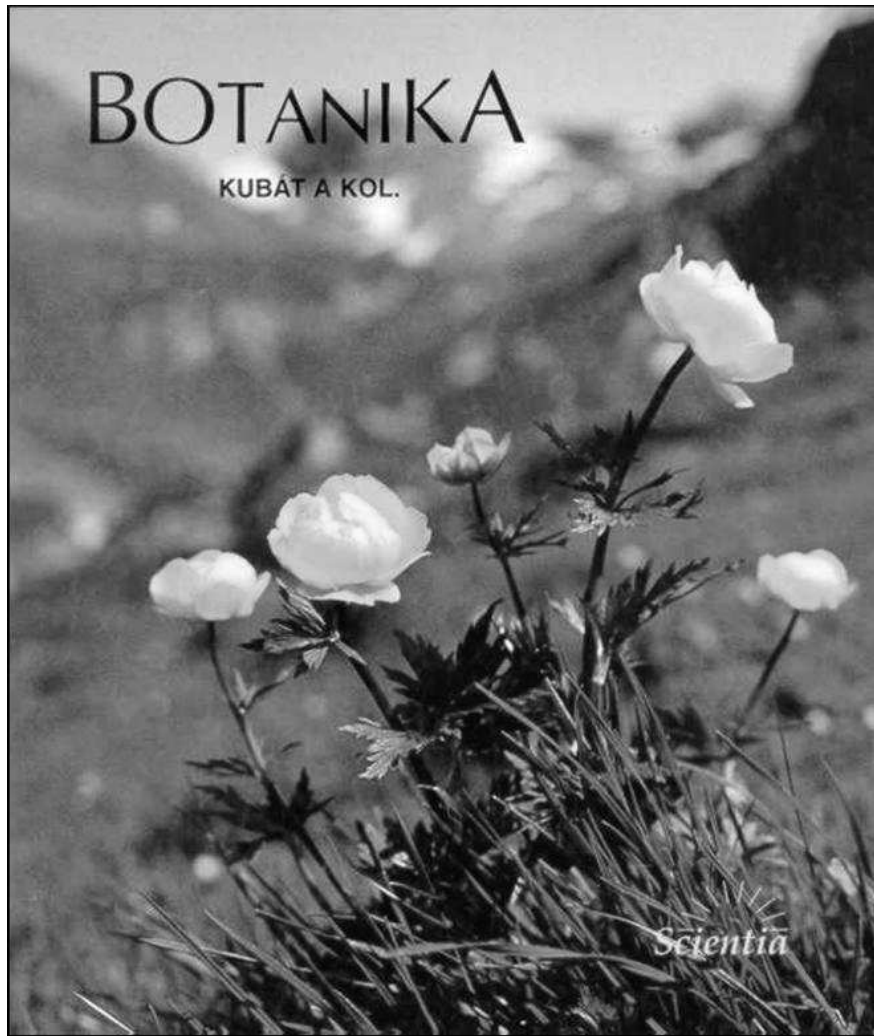
Kincl L., Kincl M., Jakrlová J.
(1994), Fortuna, Praha.

Jelínek J., Zicháček V. (1996),
Fin Publishing, Olomouc.

Příklady současných systematických učebnic pro střední školy

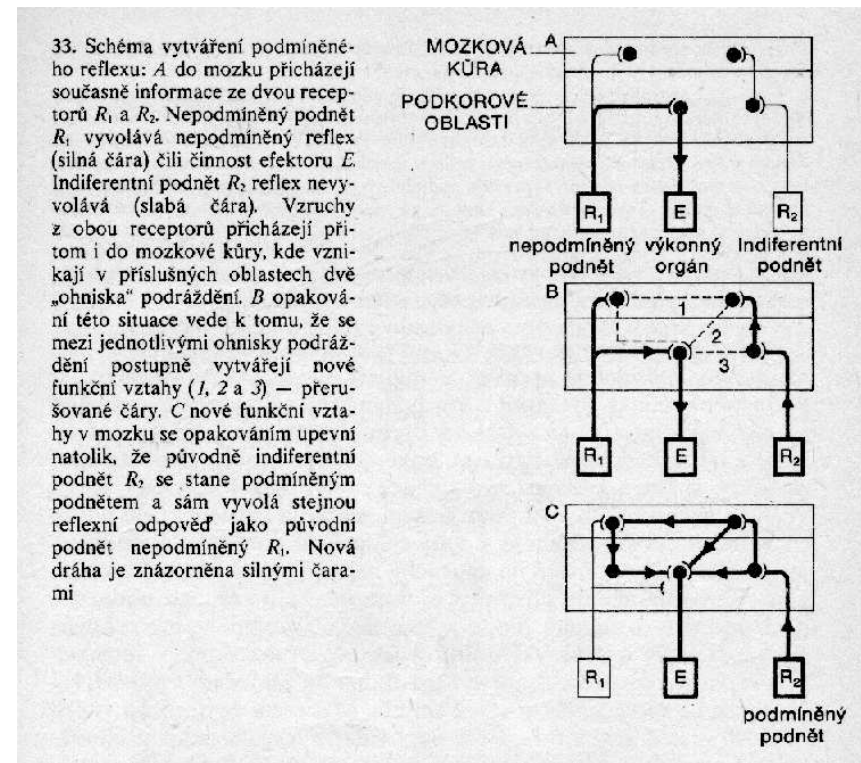
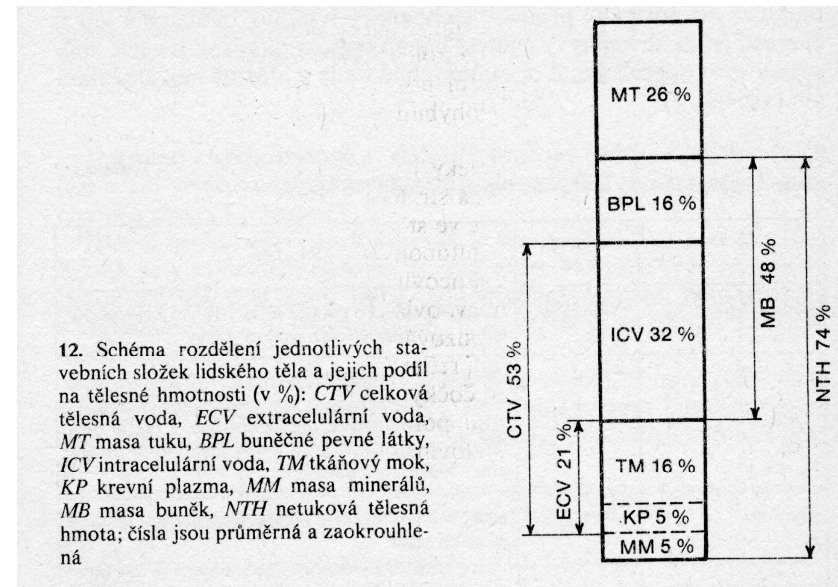
Kubát a kol. (1998), Scientia, Praha, 1998.

Obecná biologie

při výběru učiva je kladen důraz na obecné a charakteristické vlastnosti organismů a procesy v nich probíhající. V tomto duchu byly psány některé učebnice z 80. let minulého století, které byly často kritizovány za nesrozumitelnost textu i obrazových příloh.

Ukázka je z učebnice

Stloukal M. at al.: Biologie pro III. ročník gymnázií. – SPN, Praha, 1986.

Analýza životních funkcí

Základem této struktury učiva z biologie člověka rozpracované v Německu jsou následující tři množiny, představující různé úhly pohledu:

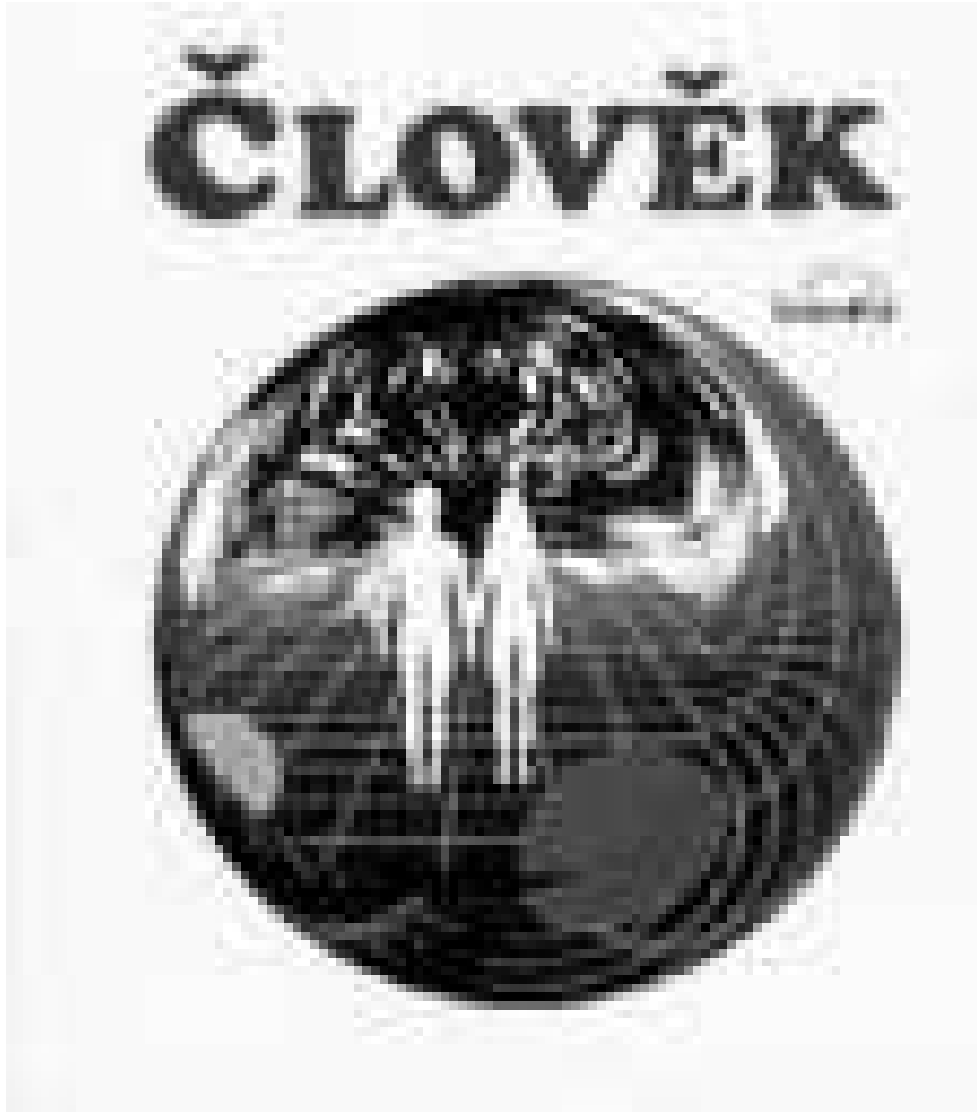
Člověk jako organismus podléhá biologickým zákonitostem.

Člověk je začleněn do komplexu společenských vztahů.

Člověk a společnost jsou závislí na prostředí, do něž jsou integrováni.

Kladem přístupu je snaha o vzájemné propojení sociálních a individuálních problémů s biologickými poznatky.

Příklad současné učebnice biologie člověka pro střední školy strukturované na základě analýzy životních funkcí

**Cibis N. a kol.: Člověk. –
Scientia, Praha, 1996.**

Aplikace biologických poznatků

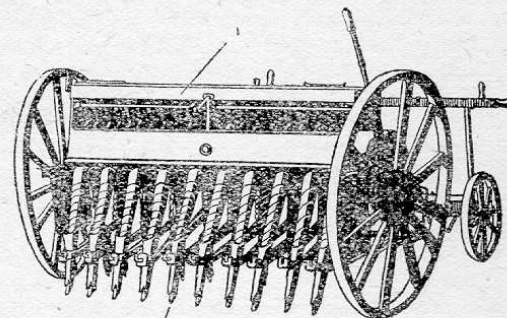
vychází ze snahy více respektovat životní potřeby, zájmy a problémy žáků. Odborně biologické hledisko je poněkud potlačeno, jakož i zásady vědeckosti, soustavnosti a postupnosti. Příkladem takto strukturovaného učiva mohou být učebnice ze 60. let minulého století.

Strumhaus O., Šula J. a Mrkos O.: Botanika. Část I. Učebnice pro 6. postupný ročník. Část II. Učebnice pro 7. postupný ročník. – Praha, 1954.

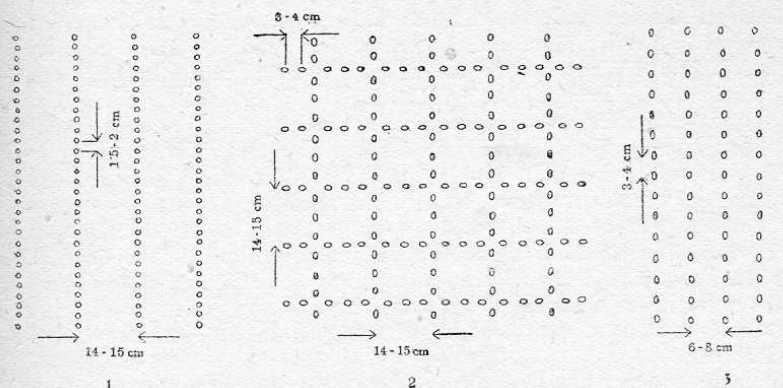
stébel, málo klasů a málo zrn. Naopak rostliny, které jsou rozmístěny v řádku volněji, mají více stébel, více klasů a více zrn.

Při seti jde především o to, zajistit všem rostlinám tolik potravy, vody a světla, kolik potřebují k zdárnému růstu. Zároveň však je třeba vyset na pole tolik zrn, aby k prospěchu rostlin i člověka bylo využito co nejvíce potravy a vody v půdě, co nejvíce světla, a aby se dosáhlo co nejvyšší úrody. Výsev se provádí secími stroji (obr. 15).

Při obyčejném způsobu seti se seje na př. pšenice do řádků vzdálených od sebe 12,5 cm a v nich zrna asi 2 cm od sebe. Při takovém výsevu není půda kořeny plně využita, neboť mezi řádky pšeničných rostlin zůstávají volné pruhy půdy. Na takových holých místech vyrůstá pak největší nepřítel kulturních rostlin — plevel.

Obr. 15. Secí stroj:
1) truhlík s osivem, 2) secí botky.

Obr. 16. Způsoby výsevu:
1) setí širokořádkové, 2) setí křížové, 3) setí úzkorořádkové.

Jak vybírat učivo?

- **kriticky zhodnotit stávající koncepce výuky biologie**
- **didakticky využívat netradiční materiály**
- **zdůvodnit si, proč učím právě tento pojem**

(Ducháč 2004)

Literatura:

Altmann A.: Úvod do didaktiky biologie. – SPN, Praha, 1974.

Čížková V.: Jak koncipovat učivo středoškolské biologie. – In: Biologické dni. Zborník referátov z medzinárodnej vedeckej konferencie v Nitre, 5.-6. September 2002, str. 9, 10. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Fakulta prírodných vied, 2002.

Ducháč V.: Koncipování učiva jako profesní kompetence učitele biologie. – In: Sborník abstraktů z konference Oborová didaktika a její úloha v přípravě učitelů přírodopisu a biologie, 11. 2. 2004, str. 33. Univerzita Karlova, Praha, 2004.